

de Volkskrant

de Volkskrant

1 februari 2014 zaterdag

Ook De Swaan kan het onbegrijpelijke niet verklaren, maar zijn speculaties zijn de moeite waard.

Door: ANET BLEICH

Over: Abram de Swaan: **Compartimenten van vernietiging** - over genocidale regimes en hun daders

**** Uit het Engels vertaald door Gertjan Wallinga en Abram de Swaan. Bert Bakker; 320 pagina's; EUR 24,95.

Hoe wordt iemand rijp gemaakt voor een rol als massamoordenaar? Onder welke omstandigheden? Waarin verschillen genocidairs van hun tijd- en plaatsgenoten en van elkaar? Het is een ambitieuze vraagstelling waarmee Abram de Swaan aan de slag gaat in **Compartimenten van vernietiging** en hij pakt het groot-scheeps aan. Hij analyseert de kenmerken van de genocides uit de 20ste eeuw, een deprimerend rijtje, van de slachting onder de Herero's in Zuidwest-Afrika en de Atjeh-oorlog via de Armeense genocide, de grote zuiveringen onder Stalin en Mao en het dieptepunt, de Holocaust, tot aan de poging tot uitroeiing van de Tutsi's in Rwanda in 1994. En dan heb ik ze, anders dan De Swaan, nog niet eens allemaal opgesomd.

Over de omstandigheden waaronder het tot genocide kon komen, weten we wel het een en ander. Niet alles wat De Swaan daarover zegt, is nieuw, maar het is wel verhelderend. Er moet sprake zijn van een regime dat een bepaalde groep tot de grote vijand bestempelt en er via propaganda en demonisering in slaagt de aanhangers of liever nog de hele bevolking minus de doelgroep ervan te overtuigen dat deze groep mensen een dodelijke bedreiging vormt. 'Zulke vijandbeelden zijn over een lang verloop van tijd ontstaan, bleven vaak latent en zijn door het regime weer opgerakeld.' Wat een genocide verder onderscheidt van een 'gewoon' bloedbad is dat het niet spontaan, maar georganiseerd plaatsvindt, het gaat om doelbewuste uitroeiing.

'Massavernietiging', vervolgt De Swaan, 'komt voor in samenlevingen die op alle niveaus in hoge mate compartimentaliseerd zijn geraakt. Er is geen sociaal contact meer tussen de meerderheid en de gedoemde groep, de leden ervan worden uitgesloten van het bezoek van de gewone scholen, ziekenhuizen en dergelijke, en in de laatste fase worden ze fysiek gedeporteerd naar afgescheiden compartimenten waar ze door de doders van het regime worden uitgeroeid.'

Tegen dit idee van 'compartimenten' valt in te brengen dat het weliswaar een adequate beschrijving is van de gang van zaken bij de Holocaust, maar bijvoorbeeld bij de genocide in Rwanda veel minder op zijn plaats is. Daar werden de Tutsi's immers midden in hun eigen dorpen vermoord. Dat onderkent De Swaan en hij redt zich eruit door te stellen dat de moordenaars op bevel van het heersende regime 'een compartiment van woeste wreedheid (...) hadden opgetrokken.'

Overtuigender is De Swaans schets van de concrete omstandigheden waaronder de daders optreden. Ze opereren in heel hechte groepen, ze hebben zich laten overtuigen dat ze 'een moeilijke en zware maar noodzakelijke taak moeten volbrengen' en ze vertrouwen erop dat ze dit straffeloos kunnen doen.

Veel daders genieten ook van hun macht over leven en dood, het brengt ze, samen met de verstrekte alcohol, in een roes van opwinding. De daders 'marcheren samen, zingen samen, moorden samen en samen ontspannen ze zich na volbrachte arbeid. (...) Ze hoeven niet te denken of te oordelen, alleen maar te doen wat ze gezegd wordt. (...) De daders verkeren nu in een vergevorderd stadium van regressie in dienst van het regime.' Om het zover te kunnen brengen, zal de massamoordenaar zich wel moeten ontdoen van zijn empathie die ieder mens, behalve een kleine minderheid van psychopaten, zich in de vroegste jeugd eigen maakt.

Wat daarbij helpt is desidentificatie: het slachtoffer is geen medemens, maar een parasiet, een kakkerlak, een kankercel, een ding dat vernietigd moet worden. Maar dan nog: de dader ziet toch die berg lijken, dat kind dat hij net doodgeschoten heeft? Ook De Swaan kan het onbegrijpelijke niet verklaren, maar zijn speculaties zijn de moeite waard.

Veel daders genieten ook van hun macht over leven en dood, het brengt ze samen